

УДК 811.112.2'25

А. М. Науменко

НЕОБХІДНІСТЬ НОВОГО ПІДХОДУ ДО ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ

У статті аналізуються типи та історія європоцентристського перекладу як однієї із земних етнічних перекладознавчих шкіл. При цьому він розглядається не як географічне, а як цивілізаційне поняття, через що його коріння відшукуються у хронологічно доєвропейських цивілізаціях: християнській, давньогрецькій, римській, іудейській, хетській, шумерській.

Ключові слова: *переклад, європоцентристський, періодизація, цивілізація, типи перекладу, дослівний, вільний, адекватний.*

В статье анализируются типы и история европоцентристского перевода как одной из земных этнических переводоведческих школ. При этом он рассматривается не как географическое, а как цивилизационное понятие, из-за чего его корни отыскиваются в хронологически доевропейских цивилизациях: христианской, древнегреческой, римской, иудейской, хеттской, шумерской.

Ключевые слова: *перевод, европоцентристский, периодизация, цивилизация, типы перевода, дословный, вольный, адекватный.*

The article is devoted to the analysis of the types and the history of the Eurocentric translation as one of the ethnic translation schools. The Eurocentric translation is treated as a civilizational and not as a geographical phenomenon. The roots of the Eurocentric translation can be traced back to chronologically pre-European civilizations: Christian, Ancient Greece, Rome, Hittite, Sumerian.

Key words: *translation, Eurocentric, periodization, civilization, types of translation, literal, free, adequate.*

Якщо порівнювати з оригіналом результат традиційного перекладу (тобто лінгвістичного, про який мова детально піде нижче) на будь-яку іноземну мову і у будь-якому її функціональному стилі, то практично завжди бачиш, як далеко відстоять вони (переклад і ори-

гінал) один від одного і за змістом, і за формою, і за — як прийнято вважати деякими перекладознавцями сучасності й минулого, починаючи з англійця А. Тайтлера далекого від нас кінця XVIII ст. — тим враженням, яке породжують вони у читача [1]. І хоча багато практиків лінгвістичного перекладу і навіть деякі з його теоретиків часто-густо звертали увагу своїх сучасників на об'єктивну неможливість зберегти загальну специфіку оригіналу для іншомовного читача, творчий перекладознавчий процес у галузі його лінгвістичної практики й мовознавчої теорії йшов безупинно вперед, не звертаючи уваги, як ліричні персонажі “Гренади” російського поета Михайла Светлова, на “втрату бійця”, тобто на вбивчо великі й неминучі розходження між оригіналом і перекладом.

Саме тому між теорією та практикою лінгвістичного європоцентристського перекладу (тобто, як вже вище було мною сказано, в християнізованих державах Європи, деяких країнах Азії, Африки, Латинської Америки, а також в США та Австралії) давно вже виникла глибока й широка прірва: лінгвістичні теоретики аргументовано вказують на можливість збереження оригіналу для іншомовного читача, а практики лінгвістичного перекладу наочно показують, що точно перекласти неможливо практично нічого. Більш того: дидактика такого перекладу в усьому європоцентристському світі успішно рапортує студенту, що лінгвістично точний переклад є завжди можливий, хоч самі студенти постійно під час своєї виробничої практики відчують його неспроможність, але, вимуштровані викладачами, помилково вважають, що це вони ще не накопичили достатнього професійного досвіду, і — як наслідок — отримують комплекс власної професійної непридатності.

Саме через це до перекладу (як до процесу і як до результату) необхідно підходити сьогодні зовсім з іншого боку: із концептуального, а не з лінгвістичного, бо європоцентристські прихильники останнього помилково стверджують, що при наявності двомовних словників точний переклад є об'єктивно, а отже і постійно можливий. Таке логічно й фактологічно хибне уявлення базується на стовідсотково помилковій християнській доктрині монізму, на якій стоять європоцентристська теософія, філософія, соціологія, футурологія, лінгвістика тощо в їх релігійних, ідеалістичних та матеріалістичних оформленнях: один єдиний космос, один Господь, одна його подоба-людина, одна його соціальна історія, одне його майбутнє, одна правова тощо.

Саме тому лінгвістичний переклад треба назвати мікроперекладом, який дійсно може бути точним, якщо мати на увазі той випадок, коли лексема вказує на один денотат (річ або явище, яке номінується словом), котрий, до речі, навіть у цьому випадку може мати зовсім різний обсяг значення у мові оригіналу та мові перекладу. Але, крім того, семантична структура слова значно багатша й складніша: крім денотативної сфери, вона має ще і конотативну (додаткове переносне значення), і контекстуальну (додаткове можливе значення в конкретному тексті), і авторську (суб'єктивне наділення слова значенням, яке відсутнє в попередніх трьох сферах), які частіше за все залишаються поза межами лінгвістичного перекладу.

Саме тому потрібний зовсім інший підхід до перекладу: філософський, плюралістичний, концептуальний, національно забарвлений, тобто макропереклад, щоб передати не форму, не зміст, не враження і т. ін., а прагматику оригіналу, тобто задум творця, його концепцію. До речі: багато перекладознавців йшло завжди саме цим шляхом (достатньо згадати хоча б римського Ціцерона із I ст. до н. е. з його максимією перекладати не слово, а думку), а найвеличніші з них, відмовляючись сприймати термін “*адекватний переклад*” як переклад точний, вводили нові за формою і трохи нові за змістом терміни: *еквівалентний, динамічний, функціональний* тощо і пропонували нові моделі (принципи) перекладу.

Так, наприклад, Американське Біблійне Товариство, яке виникло у середині ХХ ст., вирішило тоді ж оновити всі попередні переклади Святого Письма християн і перекласти його на нові, навіть маловикористовувані мови. Воно звернулося до провідних лінгвістів і перекладознавців світу із пропозицією розробити нову теорію перекладу, бо стара, тобто лінгвістична (мікропереклад на словниковому рівні), не дозволяла іншомовному читачеві зрозуміти слово християнського Бога через відсутність у світосприйнятті цього читача еквівалентів та аналогів християнської ментальності.

Саме тоді світово відомий американський філолог Ю. Найда, не без впливу “*батька*” трансформативної граматики Н. Хомського, запропонував перекладати Біблію за принципом національної, тобто логічної подібності: якщо, наприклад, у етноса, на мову якого перекладається Святе Письмо, немає поняття “*море*”, але є поняття “*болото*”, то морські пригоди Йова зі Старого Заповіту треба замінити на пригоди “*болотні*” [2].

Чи має рацію Ю. Найда у цьому конкретному випадку — справа дискусійна, але не можна не привітати теоретичної платформи американського вченого: перекладати не зміст, не його лінгвістичне оформлення, а лише намір автора. Це і є методологічна засада концептуального перекладу, розгляду якого присвячено дев'ятий розділ цієї книги, окремі змістові фрагменти задуму якої я почав друкувати з 1992-го року [3], але до її науково-логічного завершення дійшов лише майже через два десятиріччя, надрукувавши за цей період велике розмаїття статей і монографій [4].

Щоб аргументовано розібратись у названій вище новітній перекладознавчій тенденції, треба спочатку вирішити найголовнішу зонально-філологічну проблему — побачити в оригіналі текст і відповіді на запитання “А що таке текст?” Об'єктивна відповідь на це запитання є не однозначною, а системно-структурною (тобто цілісністю багатьох “*нідвідповідей*”) і починається з тлумачення змісту та форми сьогоденного європоцентристського висловлювання. А сьогодні в ньому (тобто в європоцентристських науках, і перш за все у філологічних) не тільки поширена, а й панує псевдотермінологізація, коли використана вченим лексема втрачає точний сенс і стає або полісемантичною, або беззмістовною, і тому важко стало розуміти думку псевдонауковця, бо вона стала псевдотермінологічною [5].

Ну, що, наприклад, крім словесної еквілібристики-нісенітниці, може означати набір лексем у одного із сучасних українських докторів філологічних наук: “*Кортеж — це група комунікаторів, залучених у фрейм певного мовного акту*”?! (Детальний аналіз цього лінгвістичного опусу зроблено в моїй монографії “**Філологічний аналіз тексту: Основи лінгвопоетики**” 2005-го року [6]).

Через таку псевдонауковість (тобто перенасиченість незрозумілими лексичними новаціями, частіше — запозиченнями) навіть відносно прості речі в будь-якому функціональному стилі, а не тільки у філології, отримують зарозуміле тлумачення. В одному з канцелярських текстів початку 2013-го року, часто цитованих українською рекламою, можна було знайти наступну нісенітницю: “*Не використовуйте смайликів, які дозволять хедхантеру викинути Ваше резюме у кошик для сміття*”. Спочатку можна подумати, що тут йдеться про звіт працівника своєму працедавцю. Але насправді тут лише надається порада не писати у заяві про працевлаштування необов'язково і занадто осо-

бистісну інформацію, і тому статтю, з якої взято цю лексичну нісенітницю, нормальною українською мовою треба б було назвати так: “Помилки в заяві, які не дозволять Вам працевлаштуватись”, хоч вона називається інакше і зовсім незрозуміло навіть для освіченого читача: “**Не використовуйте смайликів, які дозволять хедхантеру викинути Ваше резюме у кошик для сміття**”.

Вказана псевдонауковість стосується і суті перекладу.

Чи може словесна дія у перекладі бути адекватною словесній дії оригіналу? Всі теоретики і практики перекладу, який треба назвати “лінгвістичним” і про який мова піде ніжче, вважають, що може: один з “*батьків*” лінгвістичної моделі перекладу росіянин Рецкер Я. І. навіть стверджував у 1950-му році, що така адекватність є “закономірною” [7]. А інші прихильники цієї концепції трохи пізніше визначили навіть термінологічно ці “закономірності”: так, росіянин Фьодоров А. В. запропонував “еквівалент”, “аналог”, “запозичення” [8]; американець російського походження Р. Якобсон — “еквівалент”, “синонім”, “опис”, “парафраз” [9]; німець О. Каде — “субституція” (інші знаки з тим же значенням: наприклад, *Tisch* — *стіл*), “інтерпретація” (знаки з різними значеннями: наприклад, *Hand* — *рука*), “парафраз” (знаки з різними денотатами: наприклад, *S-Bahn* — як “*міська залізниця*”, а не як “*залізниця як громадський транспорт у межах міста*”) [10]; французи Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне — “запозичення” (наприклад, *dollar* — *долар*), “калькування” (передання морфемної структури слова: наприклад, *Schutzbundler* — *шуцбундовець*), “транспозиція” (заміна частини мови: наприклад, *der gestiefelte Kater* — не як *очоботований кіт*, хоч морфологія української мови таке словосполучення дозволяє, а за стилістичними нормами української мови як *кіт у чоботях*), “модуляція” (зміна значення: наприклад, оцінка “5” в німецькій школі як “1” в українській), “еквівалент” (зміна ідіоматики: наприклад, *Katzensprung* — як *рукою подати*, а не дослівно як *стрибок кішки*), “адаптація” (заміна ситуації: наприклад, *Der Garten lag im vollen Mondlicht* — як *Повний місяць світив над садом* — тобто дію виконує місяць, — а не дослівно *Сад стояв у повному місячному світлі* — тобто дію виконує сад) [11].

І це — ще не всі пропозиції щодо “закономірностей” при перекладі. Так, англієць К. М. А. Хеллдей, вичленовуючи в структурі тексту 5 “*рангів*” (тобто рівнів, одиниць синтагматики: морфему, слово, гру-

пу слів як член речення, клаузу як елементарне просте речення — або підрядне, або зворот, — речення як синтаксичну одиницю з двох і більше клауз), називає п'ять можливих перекладацьких “закономірностей”: морфемну, або морфемний ранг (такий переклад він вважає беззмістовним), словесну, або словесний ранг (такий переклад він вважає алогічним), групову, або груповий ранг (буквальний переклад), клаузову, або клаузовий ранг (еквівалентний переклад) [12]. Англієць Дж. К. Кетфорд знаходить “закономірності” лише на рівні типів перекладу: за обсягом — “повний та частковий”, за спрямованістю — “тотальний та обмежений”, за рангом (одиницею інформатики) — “зв’язний та незв’язний” [13].

“Закономірності” на рівні типів перекладу знаходить і американець Найда Ю. А.: в залежності від естетичного завантаження оригіналу (тобто від того, що в ньому важливо: зміст чи форма), намірів автора та перекладача (автор-філософ та перекладач-філософ будуть акцентувати в своїх текстах зовсім інше, ніж автор і перекладач-поети, від чого, наприклад, твір Ф. Ніцше буде перекладатись по-різному в залежності від галузі професійних знань перекладача), комунікативного характеру адресата (для дітей “Робінзона Крузо” Д. Дефо або “Гулливера” Дж. Свіфта перекладають інакше, ніж для дорослих); він визначає два типи перекладацької еквівалентності: “формальну” (збереження змісту і форми оригіналу) та “динамічну” (перенесення ефекту від оригіналу) [14]. Німець Г. Егер акцентує дві “закономірні” перекладацькі еквівалентності: “комунікативну” (збереження прагматики оригіналу) і “функціональну” (збереження всіх аспектів значення й форми: “актуального сигніфікативного значення, актуального членування та внутрішньомовного прагматичного значення”) [15].

Німці А. Нойберт і К. Райс витлумачують перекладацькі “закономірності” на рівні тексту. Перший з них встановлює ці “закономірності” на базі прагматики чотирьох типів оригіналу: науковий текст, технічний, рекламний (прагматика оригіналу може пристосовуватись до прагматики мови перекладу); тексти законів, преси, оголошень (прагматика оригінали панує в перекладі); белетристичні тексти (прагматика оригіналу підкоряється прагматиці мови перекладу і водночас загальнолюдській прагматиці); тексти для зарубіжного читача (панує прагматика мови перекладу) [16]. Друга з них (К. Райс)

класифікує тексти за пануючою в них категорією: зміст (оформлення його за нормами мови перекладу), форма (акцент на мові оригіналу), звернення (відтворення ефекту оригіналу) [17].

Звичайно, що всі наведені висловлювання і десятки ненаведених думок про невідворотні “закономірності” під час перекладу є хоч і різними, але вузькосуб’єктивними судженнями, бо оспівують (бажають цього їх автори чи ні — це не має значення) міф, про який яскраво свідчить наступна стародавня іудейська легенда.

На початку третього сторіччя до нашої ери іудеї, захищаючись проти погромів, вирішили принести римському імператору найдорожчий (на їх погляд) подарунок: переклад “Тори”, давногребрейського Святого письма, тобто “П’ятикнижжя Мойсееве”. Це дійсно був “царський” подарунок, бо, за іудейськими законами, ніхто, частогусто навіть равіни (іудейські жерці), не мали права читати “Тору” і навіть торкатись її (а тільки коментар до неї, названий “Талмудом”), не говорячи вже про іноземців. І тут раптом іудейське Святе письмо самі іудейські жерці добровільно дарують людині не іудейської релігії, та й ще перекладають його на мову, знайому цій людині (на давньогрецьку, а не на латину, бо знання давньогрецької було в Римі ознакою високої освіченості).

Легенда розповідає, що іудейські жерці зібрали 72 перекладача, розташували їх у 72 келіях на безлюдному острові і примусили їх працювати над перекладом 72 доби, не обговорюючи його з іншими перекладачами. Коли через 72 доби порівняли всі переклади, щоб знайти найкращий, то побачили, що всі вони слово в слово однакові. Переклад назвали “Септуагінта” (від грецького *septuaginta* = *сімдесят*). І він є найкращою пам’яткою історії перекладу.

Красива легенда. Але вона не відповідає перекладацькій дійсності. І не випадково Цвіллінг М. Я. сказав ще у далекому 1977-му році (і його думка не втратила і сьогодні своєї наукової цінності), що процес перекладу є евристичним (непередбаченим) і тому не вкладається ні в які задані формальні процедури [18].

Змістовно (філософсько, культурологічно, психологічно, лінгвістично) найглибшу і аргументативно найяскравішу ілюстрацію щодо сутності перекладу надав німецький геній доби Просвітництва Й. В. фон Гете у своїй поемі “Фауст”: у сцені перекладу Фаустом біблійного “Євангелія від Іоанна” Фауст, представник європейської

культури у її німецькому вимірі, дискутуючи з автором цього “**Євангелія**” апостолом Христа Іоанном, прихильником зовсім іншого світосприйняття й етносу, пропонує не тільки власне тлумачення оригіналу, а й власний його переклад (скоріш за все Гете дискутує тут з перекладом німця М. Лютера, який був найбільш поширеним у лютеранській Німеччині за часи Гете). І хоч ані персонаж Фауст, ані його автор Гете не думали у цьому фрагменті про сутність перекладу, вони створили об’єктивний приклад-зразок для теоретиків і практиків перекладу, бо сам Гете часто висловлював глибинні теоретичні думки про філософську сутність і не лінгвістичну, а культуролгічну вагомість перекладу. Наприклад: “*Переклад повинен не просто служити замість оригіналу, а повністю замінити його*” [19].

J. W. von Goethe, **Faust-1** (1808)

Geschrieben steht: “Im Anfang war das Wort!”

Hier stock ich schon! Wer hilft mir weiter fort?

Ich kann das Wort so hoch unmöglich schätzen,

Ich muss es anders übersetzen,

Wenn ich vom Geiste recht erleuchtet bin.

Geschrieben steht: “Im Anfang war der Sinn.”

Bedenke wohl die erste Zeile,

Dass deine Feder sich nicht übereile!

Ist es der Sinn, der alles wirkt und schafft?

Es sollte stehn: “Im Anfang war die Kraft!”

Doch auch indem ich dieses niederschreibe,

Schon warnt mich was, dass ich dabei nicht bleibe.

Mir hilft der Geist! auf einmal sehe ich Rat

Und schreibe getrost: “Im Anfang war die Tat!”

Що — за змістовною й логічною суттю — відбувається у цій сцені? По-перше, тут формулюється фундаментальна максима сутності перекладу, що його треба оцінювати не як результат, а як процес, який складається з трьох обов’язкових структурних компонентів, перетворюючи їх на системну єдність: оригінал — перекладач — результат. Тим самим наочно показується й аргументативно стверджується (зрозуміло: без відповідних термінів, які зараз будуть використані), що об’єктом дослідження у перекладознавстві не можуть бути виокремленні (автономні) вказані складові — тобто оригінал, перекладач, переклад (результат), — як це часто-густо роблять дея-

кі сучасні критики перекладу і майже всі студенти перекладацьких відділень, а тільки вся вказана тріада як єдність: оригінал — перекладач — результат.

По-друге, Фауст своїми діями об'єктивно вказує на те, що в оригіналі неминуче повинен бути зміст, зрозумілий хоча б для ідеального читача, бо беззмістовний оригінал перекласти неможливо принципово, тому що він незрозумілий. Залишаючи зараз осторонь занадто спірну проблему про можливу наявність беззмістовного оригіналу (для концептуального перекладу такого бути не може!), зосередимось на запитанні, чи можна у межах лінгвістичного перекладу перекласти, наприклад, наступні, з дозволу сказати, тексти:

— *Хайль семенкових*

І хайль кохайль альсе комих

І хай месен михсе охай

О, Семенко Михайль!

О, Михайль Семенко! (Михайль Семенко)

— *В перебіжнім шумовинні*

Ланки-брузки марсельєз,

Хай загине, хай загине

Мрінновтома сонних плес (В. Чумак).

Не використовуйте смайликів, які дозволять хедхантеру викинути Ваше резюме у кошик для сміття (реклама).

— *Глокая куздра штеко будланула бокра и кудрячит бокренка (Щерба Л. В.).*

— *Пирарара — пируруру!*

Леолола буароо!

Вичеоло сесесе!

Вичи! Вичи! Иби-би!

Зизазиза изазо!

Эсь, Апс, Эпс!

Мури-гури рикоко!

Мио, мао, мум!

Эп! (Велемір Хлебніков)

— *Дыр бул щил убещур скум вы со бур л эз (А. Кручюних).*

Молочное видо — это сисло потненько (фінальне речення постмодерністського опусу російського письменника В. Сорокіна “**Гама-нець**”).

— *ЗгономеЗя сЗптиза — ли100пад*

О5 раз2ивает о100в Токий.

АсиммеЗчные неи100вством 40и

Рас5е Зумфально 100порят (А. Шепетчук).

— *Schwarze Milch der Fröhe wir trinken sie...* (П. Целан)

Забігаючи наперед, треба сказати, що процитовані опуси не можна перекласти лише у принципах лінгвістичного перекладу, тобто за допомогою словника, але це є цілком можливим у межах перекладу концептуального, якщо зрозуміти, як ці опуси зроблено: наприклад, сума красивих лексем у В. Чумака, кожна з яких має своє денотативне значення, але поєднана з іншою не за логікою семантики, а за законами морфології та синтаксису так, що загального сенсу не виникає; варіації складів у М. Семенка на базі його ім'я та прізвища; у Шерби Л. В. — морфологічно й синтаксично правильний набір лексем, кореневі морфемі яких не існують в російській мові, але які сполучені із закінченнями та суфіксами, в цій мові існуючими.

Нижче наведено приклад концептуального перекладу фрази Шерби Л. В. німецькою мовою, зробленого автором даної розвідки за вказаним вище принципом неіснуючих в (німецькій) мові корневих морфем плюс існуючих закінчень та суфіксів:

— *Glone Kuzdrin budlante Biecker sleks und dudret Biekerchen.*

Аналогічно можна “розкласти” і всі інші процитовані лінгвістичні ребуси, а потім і легко перекласти їх на будь-яку іноземну мову, за винятком, мабуть, мов ієрогліфічних: набір лексем у В. Хлебнікова та А. Кручюних, побудованих з таких морфем, які не існують в російській мові; створення В. Сорокіним беззмістовних неологізмів (“*видо*”, “*сисло*”) і поєднання їх з традиційними лексемами за рахунок не семантики, а граматики; аналогічне поєднання таких слів у А. Шепетчука, в складі яких є яка-небудь цифра. Саме тому його текст

ЗгономеЗя сЗптиза — ли100пад

О5 раз2ивает о100в Токий.

АсиммеЗчные неи100вством 40и

Рас5е Зумфально 100порят.

Треба читати за орфографією тільки так:

Тригонометрия стриптиза — листопад

Опять раздваивает остов одинокий.

Асиметричные неистовством сороки

Распятые триумфально стопорят

А перекладати їх треба лексемами, до семантичного вмісту яких не входить не лише головний, а навіть і частковий зміст оригіналу, але в літерний склад яких обов'язково входить збіг літер (не складів і не морфем!), який МОРФЕМНО нагадує лексему із таблиці множення. Наприклад: переклад першого рядку “*Und 4tel 2felt 3st...*” = “*Und Viertel zweifelt dreist*”); аналогічне поєднання слів у П. Целана.

Повернемось до перекладацької сцени з “**Фауста**” Гете. Вже було вище сказано, що, за Фаустом-Гете, переклад можливий лише тоді, коли оригінал принципово зрозумілий. Але це зовсім не означає, що він буде зрозумілим для будь-якого перекладача: не треба забувати про відповідні фонові знання останнього. Так, можна бути стовідсотково впевненим, що мало хто з читачів цієї книги зможе перекласти наступне німецьке речення, яке на перший погляд сприймається як змістовно прозоре, хоч логічно і не зовсім зрозуміле:

– *Die Tippmamsell stottert im Graben.*

Двомовний словник легко допоможе перекласти всі три головні лексеми, один службовий прийменник та означений артикль: “**Друкарка заїкається у канаві**”. Така ситуація може бути в дійсності, але бентежить тут дієслово “*заїкається*”: скоріш за все друкарка в канаві повинна кричати або стогнати. І бентеження виправдане, бо це речення є солдатським сленгом і означає: “**Кулемет веде вогонь з окопу**”.

Повертаючись до аналізу перекладацької сцени у гетевському “**Фаусті**”, треба до двох вже зроблених вище висновків (про об’єкт дослідження у перекладознавстві і про зрозумілість оригіналу) додати ще два — третій (об’єктивний сенс оригіналу перекладач може сприйняти, оцінити і перекласти **ЛИШЕ** суб’єктивно: Фауст пропонує чотири варіанти перекладу ключової лексеми оригіналу — “*логос*”: “*Wort*”, “*Sinn*”, “*Kraft*”, “*Tat*”) і четвертий (Фауст робить це, дискутуючи при цьому з автором “**Євангелія від Іоанна**” щодо лексеми “*логос*”, тобто перекладач **ОБОВ’ЯЗКОВО** коментує оригінал!).

Геніальність Гете полягає тут в тому, що цей висновок про необорну психологічну (людську, суб’єктивну) складову перекладу теорія європоцентристського перекладу зробить лише майже через одне сторіччя, коли у 1891 році німецький класичний філолог Ульріх фон Віламовітц-Мьоллендорфф у своїй монографії про сутність перекладу “**Що таке переклад?**” висловить глибинно справедливую думку про вагоме значення суб’єктивізму перекладача [20]. “*У кожній мові, —*

напише він, — *може існувати (принаймні теоретично) будь-яка кількість перекладів одного і того ж твору, кожний з яких має право претендувати на самостійне художнє значення*” [21]. Це парадоксальне твердження можна переоформити так: “*Скільки професійних перекладачів, стільки і точних перекладів*”.

Через двадцять років після У. фон Віламовітц-Мьоллендорффа (1910) інший німець, Г. фон Вартенслебен, в роботі “**Роздуми про психологію перекладу**”, підкреслюючи найвагомішу, головну роль перекладача, аргументовано доведе обов’язкове руйнування ним форми й змісту оригіналу [22].

Що робить перекладач Фауст у Гете? Він спробує спочатку зрозуміти оригінал і відразу наштовхується на, як він справедливо вважає, змістовну помилку попереднього німецького перекладача. Як вже було сказано вище, таким перекладачем, скоріш за все, був М. Лютер, бо саме у нього перше речення Іоанна перекладено синтаксично й лексично саме так, як це робить Фауст (“*Im Anfang war das Wort.*”), що, правда, зі зміною першої лексеми — прийменника “*in*”, тоді як Лютер і деякі інші німецькі перекладачі використовують у цьому випадку прийменник “*an*”. Більш за те: Фаусту не подобається і лютерівська лексема “*Wort*”, якою той замінив іоаннівську давньогрецьку “*λόγος*” (“*логос*”). Щоправда, зараз важко встановити, яким текстом “**Євангелія від Іоанна**” користувався Фауст-Гете: давньогрецьким оригіналом чи “**Вульгатою**” (латинським перекладом Ієроніма Софроніка). Але там і там виписано одну і ту ж саму лексему “*логос*”: “*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*” у Іоанна і “*A principio erat logos*” у Ієроніма.

І зрозуміло, чому: логос як поняття означав у греків “*буття, сповнене розуму*” (тобто “*розумна природа*”). Зовсім не випадково вони наділяли всі речі і явища природи яким-небудь божеством (тобто розумом). Римляни пішли ще далі: вони наділили всі явища і речі буття двома божествами і тому не відкинули поняття і лексему “*логос*”.

Такий язичеський підхід до всесвіту не міг влаштовувати моністичне християнство, яке відділило і віддалило світ божеств від людського життя і звело всіх божеств до одного єдиного Бога (точніше: до поняття Божої Тріади Бог-Отець, Бог-Дух, Бог-Син, яке тут нічого принципіально не змінює, бо все одно є єдністю). Через свій теософський монізм християнство войовничо відмовилось від поняття і лексеми “*логос*”. І тоді християнські перекладачі задумались, як же їм

перекладати іоаннівський “логос”, тим більше, що “*батько*” християнського перекладу Ієронім все ж таки зберіг у своїй “**Вульгаті**” (повний латинський переклад Біблії) цю язичеську лексему, а папська курія схвалила її. І перекладачі уважно вдумались у біблійний зміст першого речення “**Євангелія від Іоанна**”: “*На початку був логос, і логос був у Бога, і логос був Богом*”. І згадали, що на початку Біблії стоїть висловлене бажання Бога “*Хай буде світло!*”, і зробили логічний лінгвістичний висновок, що перше речення “**Євангелія від Іоанна**” треба перекладати так: “*На початку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Богом*”.

При цьому християнські перекладачі (зокрема М. Лютер) чомусь то не помітили, що у Ієроніма стоїть лексема “*logos*”, хоча лексема “*verbum*” (“**слово**”) в латинській мові його часів існувала і активно використовувалась. А Гете-Фауст “*помітив*”! І став дискутувати і з перекладачами “**Євангелія від Іоанна**”, і з самим його автором. Спочатку він відмовляється від лютерівської лексеми “*Wort*” (“**слово**”): “*Ich kann das Wort so hoch unmöglich schätzen, ich muss es anders übersetzen*” (“**Я не можу цінувати слово так високо, я мушу перекласти оригінал інакше**”). Потім він починає знаходити аргументи і проти теологічної концепції Іоанна, підбираючи інші (крім “*Wort*”) синоніми до вже не іоаннівських лексеми і поняття “*logos*”, а до їх загальногрецького філософського і етичного розуміння: “*Sinn*” (“**почуття**”, а також “**розум**”), “*Kraft*” (“**сила**”), “*Tat*” (“**діяння**”). Але якщо в Іоанна “*logos*” може бути тільки у Бога, то всі синоніми у Фауста багатозначні у філософському і етичному сенсі: вони можуть бути Божими, а можуть бути і людськими.

Тим самим Фауст-Гете визнає не тільки право, а й необхідність суб’єктивної оцінки (тобто переоцінки!) оригіналу перекладачем.

Це і є сутність перекладу взагалі.

Звісно, що про неминучість суттєвих втрат у перекладі красномовно свідчать теоретичні праці як перекладознавчого, так і спорідненого характеру не тільки останніх років, а й давно минулих часів: В. Гумбольдта у Німеччині початку ХІХ ст. [23], Е. Селіра у США 1930-х років [24], Будагова Р. А. в Росії 1970-х [25], Н. Кімури в Японії 1990-х [26] та ін. В одній Україні останніх років можна навести прізвиська десятків дослідників нової формації, які вважають руйнуючі оригінал втрати під час лінгвістичного перекладу об’єктивно неминучими. Це

Говердовскій В. І. з Харкова [27], Мірошніченко В. В. із Запоріжжя [28], Левицький А. Е. із Житомира [29], Андрієнко В. П. із Сімферополя [30], І. Вороновська зі Львова [31] та ін. А за межами України це — Ф. Боденхаймер з Німеччини [32], Е. Крайк з Англії [33], К. Фабріціус-Ханзен з Норвегії [34] та ін.

Про об'єктивну неминучість втрат суттєвих якостей оригіналу при їхньому лінгвістичному перекладі свідчать і теоретичні положення методологічно споріднених наук. Так, видатний російський теоретик літератури Тімофєєв Л. І. вказував [35], як і до нього Жирмунскій В. М. [36], на те, що слово у тексті є *“самостійною одиницею розповіді”*, а це практично означає, що порушення у перекладі однієї текстової одиниці може призвести до зміни сенсу всього оригіналу. Про перекручення змісту оригіналу через граматичну невідповідність перекладу яскраво і аргументовано писав Р. Якобсон [37].

З погляду на те, що мовний оригінал є вербальним втіленням певної інформації, можна до теорії його перекладу (тобто *“переоформлення”*, передання інформації) застосувати математичну модель категорії *“інформація”*, запропоновану ще у 1965 році (для розуміння роботи штучного інтелекту) провідним математиком світу російським академіком Колмогоровим А. Н. [38], який стверджував, що кількість інформації втрачається під час передання останньої від адресанта до адресата. Та й самі сучасні перекладачі вважають, що досягти адекватності в лінгвістичному перекладі неможливо, хоч і сподіваються на щось подібне. Так, сучасний провідний український практик і теоретик перекладу Рихло П. В. стверджує: *“Зрозуміло, що жоден поетичний переклад не може бути цілковито адекватний оригіналові, оскільки вони (переклад і оригінал) виникають і функціонують у різних мовних світах та культурних контекстах. Однак вектори силового поля кожного перекладу повинні бути спрямовані — в ідеальному випадку — на досягнення якомога більшої ідентичності”* [39].

Отже, сучасне перекладознавство знає два когнітивних полюси відштовхуючих один одного зарядів (можливість і неможливість повноцінного лінгвістичного перекладу), і в ньому не припиняються спроби звести їх до цілісної гармонії, якщо навіть вона і буде лише удаваною. Так, у 1970 році значний майстер практики і непоганий дослідник теорії перекладу росіянин Левік В. В. заявив стосовно цих полюсів: *“Мистецтво перекладача, як і мистецтво фокусника-ілюзіо-*

ніста, ґрунтується на обмані. Перекладач створює зовсім інше, зовсім несхоже на оригінал, але обманює нас ілюзією повної схожості” [40].

Але крім названого вище суб’єктивного аспекту перекладацького свавілля (тобто бажання перекладача не перекласти, а обробити оригінал), проблема перекладацького “свавілля” має ще одну, об’єктивну рису — культуртрегерську: перекладач прагне показати своєму читачу-співвітчизнику інше, іномовне мислення, друге світосприймання, чужинну художню образність тощо. У цьому випадку суб’єктивне “свавілля” стає об’єктивною потребою і більш привабливішим, ніж так звана лінгвістична “адекватність”.

Коли у 1823 р. французи де Сор і де Сен-Женьє видали том гетевських “Приміток до “Племінника Рамо”, дуже кардинально переробивши їх, щоб підпорядкувати їх зміст цілям пропаганди своїх ліберальних політичних ідей, то Гете оцінив це свавілля перекладачів позитивно, бо вважав, що головну (культуртрегерську) функцію перекладу вони все ж зберегли, бо змогли “передати кожній нації (німецькій і французькій) хоча й обмежене, але все ж таки уявлення однієї про другу” [41].

Дивовижним, але цілком закономірним є той факт, що багато людей (також і ті, що знають мову оригіналу) читає гарний переклад навіть з більшою втіхою, ніж сам оригінал, бо культуртрегерська функція перекладу (точніше: пекельна праця перекладача) доносить до них те художнє багатство стилістики першоджерела, яке під час читання оригіналу значною мірою зникає навіть для читача, який непогано знає його мову. Н. Асеев у статті 1956 р., яку він назвав “**Нове життя “Фауста”**”, писав з цього приводу, що він до Б. Пастернака, хронологічно останнього (на час створення цієї книги) перекладача гетевського “**Фауста**” російською мовою, ніколи не міг дочитати до кінця переклад цього твору Холодковским Н. А., бо його переклад здавався Н. Асееву дуже довгим, сухим, млявим тощо, і М. Асеев не бачив навіть і в інших перекладах “**Фауста**” (тобто до пастернаківського) “переносних значень слова, відтінки котрих не збагнеш простою словниковою відповідністю”, а ось переклад В. Пастернака він сприйняв, так би мовити, за один подих, бо “перекладач, легко почувавши себе у словникових і змістових особливостях гетевської поетики, легко і сильно оволодів мовою Гете, його засобами висловлення, його культурою” [42].

Можна зараз не торкатися оцінки Н. Асеевим перекладу В. Пастернака (чи правильна вона), але треба підкреслити справедливість

його думки про культуртрегерську функцію перекладу (дивись останнє слово цитати з Н. Асєєва, наведеної вище, яке тут треба тлумачити не у вузькому змісті “культура Гете”, а в широкому — “мислення Гете як вияв загальнонаціональної культури”).

Отже, адекватність — це, насамперед, як було сказано вище, проблема теоретична: чи можна знайти перекладацькі прийоми збереження концепції оригіналу, тобто єдність ідейного змісту та художніх засобів його втілення. Зберегти цю єдність лінгвістичним шляхом неможливо і в першу чергу практично, бо, крім потрійної, неминучої, непереборної і автономної оцінки оригіналу перекладачем (як окремим індивідуумом, як професійним філологом і як читачем-коментатором), обов’язково виникає ще і єдність вказаної тріади компонентів індивідуального стилю перекладача, тобто неминуче свавілля перекладача як митця, який переносить оригінал в інше мовно-мисленнєве, тобто культурне середовище.

Зберегти цю єдність лінгвістичним шляхом неможливо навіть у восьми рядках гетевської “**Нічної пісні мандрівника**”, про що детально йдеться далі, а що ж тоді казати про переклади таких літературних гігантів, як “**Війна і мир**” Толстого Л. Н., “**Зачарована душа**” Р. Роллана, “**Сага про Форсайтів**” Дж. Голсуорсі, “**Йосиф та його брати**” Т. Манна та ін.?!

Про неможливість адекватного перекладу лінгвістичним шляхом найкраще знають, мабуть, самі автори оригіналів. Так, у 1939 р. в листах до К. Тренте німецький драматург Ф. Вольф жалкував: “*Боже, як я нудьгую за театром! За німецьким театром, німецькою мовою!*” [43] Підтекст його нудьгування є цілком зрозумілим: Ф. Вольф вже сім років на чужині, а його кращі драматичні твори публікуються й ставляться лише в перекладах: “**Професора Мамлока**” поставлено єврейською мовою у Варшаві в 1934 р., “**Троянського коня**” — російською у Москві в 1937 р., “**Бомарше**” вперше побачив світло рампи в 1939 р. у російському перекладі тощо.

Т. Манн мав на увазі те ж саме, коли у 1942 р. у зв’язку з відкриттям у Мексиці німецького емігрантського книжкового видавництва “**Вільна книга**” казав: “*Я дуже добре знаю той болісний і неприродний настрій, який охоплює письменника, коли його книжки видаються лише у перекладах*” [44].

Про право перекладача на свідомий відхід від оригіналу казав і Б. Пастернак [45], і перекладознавець Прокопович С. С. [46] та ін., а

серед західних дослідників можна назвати австрійського компаративіста М. Вандрушку [47] та ін. Всі вони оцінюють лінгвістичний переклад як мовознавчу обробку, як суб'єктивну інтерпретацію, яка має свої причини і свої види.

Так, В. Комісаров [48] називає чотири причини виникнення перекладацької інтерпретації: контекст, довідники, самостійність перекладача, зумовлені текстом здогадки. Але головне тут полягає не в причинах, які можуть бути й іншими, а в їх наслідку: “*лінгвістичні*” перекладачі, як і “*лінгвістичні*” критики, своєю інтерпретацією перекручують, спотворюють, зіпсовують оригінал, обробляють його, на що не раз вказували дослідники практики перекладу [49]. Та не треба забувати, що критик при інтерпретації свідомо відмовляється від збереження художніх засобів оригіналу (він замінює їх описом), зосереджуючись лише на передачі ідейного задуму, тоді як “*лінгвістичний*” перекладач є впевненим щодо того, що він правильно передає і художні засоби, й ідейний задум.

Своєю формою ці дві інтерпретації, звісна річ, різняться одна від одної: поняття, наукові образи, переказ ідеї та її засобів у критика та інтуїція, художні образи, саморозвиток ідеї та її засобів у перекладача. Оцінюючи цю проблему взагалі, можна сказати: оригінал є багатозначним, а перекладацька лінгвістична інтерпретація є однією з багатьох можливостей його прочитання (збагнення, осмислення), як і інтерпретація критика, читача, актора, режисера та ін. Але кожна з таких інтерпретацій є завжди порушенням (а іноді, навіть, і зруйнуванням) концепції оригіналу, яка гіпотетично може бути виведена мовою перекладу як синтез усіх можливих інтерпретацій (що, зрозуміло, практично не може бути зроблено на шляху лінгвістичного перекладу; та й теоретично теж, про що детально буде сказано нижче).

Справжній адекватний переклад зробити лінгвістичним шляхом неможливо. Його недосяжність стверджували і самі перекладачі: Жуковський В. А. (що перекладач віршів є завжди суперником автора оригіналу), Толстой О. К. (що треба перекладати не зміст або форму, а лише *враження*), Брюсов В. Я. (що треба вибирати в оригіналі тільки один, але головний компонент художнього багатства і доводити лише його до читача) та ін. Лінгвістичний переклад з будь-якою мірою наближення до оригіналу (на відміну від дослівного перекладу) є завжди обробкою, яка від справжньої (тобто офіційної, самим перекладачем

заявленої) різняться лише тим, що перекладач запевнює себе (та й то не завжди), що він перекладає, а не оброблює, хоч насправді він є теж “оброблювач”.

Закони, згідно з якими суб’єктивне бажання перекладача перекласти адекватно породжує об’єктивно обробку оригіналу, дуже складні: тут і філософія (дійсність та її художнє відбиття), і естетика (специфіка художньої творчості), і психологія (белетристика як мовний і комунікативний акт), і лінгвістика (закони мов оригіналу та перекладу), і літературознавство (позамовні компоненти художнього образу) тощо, про що я детально писав у своїх попередніх працях [50].

Якщо стати на точку зору лінгвістів, що всі мови світу призначені для спілкування між людством та земним буттям, яке, на їх погляд, однотипне у своїй суті для будь-якого етносу (мовляв, у всіх людей є народження, кохання, сім’я, праця, смерть тощо), то тоді чинники і можливості адекватності обов’язково повинні знаходитися в самих зіставлених перекладом мовах. Вважається, що мова спроможна втілити власними засобами будь-яку чужорідну думку; проблематичним, щоправда, залишається запитання: “*Наскільки повно?*” Та й у цьому напрямі абсолютної перешкоди для адекватного перекладу лінгвістика не бачить, бо те, що сьогодні вона спроможна перекласти лише частково, завтра — після активних міжмовних й міжкультурних контактів — вона вбере у повноцінний одяг (наприклад, культурологічна модель перекладу француза Ж. Мунена).

Отже, з мовознавчого боку адекватність, як помилково вважають лінгвісти, є категорією історичною, тобто невпинно еволюціонуючою до своєї повноти, на що ще в середині ХХ ст. помилково вказав щойно названий Ж. Мунен і що підтвердила, як помилково вважає багато вчених, практика множинності перекладів.

Так виглядає ситуація у перекладознавстві, якщо на нього дивитися очима лінгвіста, котрий звик бачити у тексті суму лінгвістичних одиниць, кожна з яких може бути перекладена еквівалентом (повним відповідником) чи аналогом (частковим відповідником) або ж — у разі їх відсутності — запозичена з мови джерела чи роз’яснена потрібною довжиною перекладацького коментаря. Такий підхід до оригіналу треба назвати, як вже було сказано вище, мікроперекладацьким, бо кожній одиниці мови оригіналу (тобто як відносно автономному мовному мікроявищу) лінгвістика дійсно знаходить словниковий від-

повідник у мові перекладу. На цьому мікроперекладацькому принципі, до речі, і будуються всі двомовні словники.

Але у тексті (тобто мовленнєвому макроявищі) автономна мовна одиниця стає невід'ємним мовленнєвим компонентом текстового цілого, втрачаючи свою словникову автономію і отримуючи нерозривні зв'язки як із сусідніми одиницями, так і з усім висловлюванням-текстом. Такий підхід до оригіналу треба назвати макроперекладацьким, бо на його просторі діють вже зовсім інші чинники, які перетворюють адекватність на феномен, невловимий для лінгвістичного перекладу. І немає ніякого наукового сенсу заплющувати очі на цю проблему, називаючи її сьогодні "забобоном", як колись радянські перекладознавці охрещували її "доказом буржуазної ідеології". Треба згадати наведений вище стародавній зовсім не дурний перекладацький вислів "*tradutori — traditori*" ("перекладачі — зрадники"), звернутися до безлічі практичних прикладів до нього і спробувати оцінити їх об'єктивно.

Про об'єктивну неминучість втрат суттєвих якостей оригіналу при їх лінгвістичному перекладі свідчать приклади з останньої двохсотрічної практики лінгвістичного європоцентристського перекладу. На початку XIX ст. в Росії велися запеклі дискусії щодо можливості вивчати Байрона за перекладами його творів чи необхідності знайомитись з ним тільки в оригіналі; точної відповіді тоді не знайшли, хоч більшість схилилася до другої точки зору. Через 150 років в одній європейській країні було влаштовано творчий конкурс на переклад листа пушкінської Тат'яни до Онегіна, щоб, як вказували в умовах конкурсу його організатори, донести до читача відсутні в існуючих перекладах крилату та виразну легкість, яскравість, особливу ритміку, надзвичайну образність оригіналу. Наслідки конкурсу виявилися занадто сумними: з 241 варіанту перекладів, виконаних як професійними, так і аматорськими перекладачами й поетами, жюрі конкурсу не визначило жодного повноцінного, котрий заслуговував би на першу премію.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Tytler A. F. Essay on the principles of translation. — London, 1791. — P. 16. Див. також репринтне перевидання цієї праці: Tytler Essay A. F. on the principles of translation / Ed. Huntsman J. F. — Amsterdam: Benjamins, 1978. — P. 16.
2. Найда Ю. А. Наука перевода // Вопросы языкознания. — 1970. — № 4.

3. Науменко А. М. О концептуальному художественному переведі // Нові підходи до філології у вищій школі. — Мелітополь: МДПІ, 1992. — С. 40–41; Науменко А. М. Теорія та практика перекладу. Ч. 1–3. — Мелітополь: МДПІ, 1992. — 110 с.
4. 1. Науменко А. М. Сутність перекладу й перекладознавства // Нові підходи до вивчення й викладання філології у вищій школі. — Київ: ІСДО, 1994. — С. 120–136; 2. Посібник нового типу “Переклад як проблема” // Педвуз сьогодні. — Мелітополь: МДПІ, 1995. — Ч. 3. — С. 254; 3. Naumänko A. M. Das kozeptuelle Übersetzen. — Zaporižž’a, 1999. — 114 S.; 4. Перевод как обработка // Вісник ХНУ. Вип. 471: Іноземна філологія на межі тисячоліть. — Харків: ХНУ, 2000. — С. 193–198; 5. Непереводимость иноязычного произведения // Вестник СевГТУ. Серия Филология. — Севастополь: СевГТУ, 2000. — Вып. 28. — С.122–143; 6. Перевод как обработка // Вісник Харківського національного університету. — Харків: Константа, 2000. — № 471. — С. 193–196; 7. Naumenko A. M. Goethes “Faust“ in ostslawischen Übersetzungen // Das Wort. — Moskau: DAAD, 2001. — S. 177–195; 8. “Фауст” Гете в восточнославянских переводах // Вікно в світ. — К.: НАНУ, 2001. — № 1. — С. 106–120; 9. Концепція оригіналу і переклад // Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. — К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. — С. 314–318; 10. Похоронна й заздравна для перекладу // Вісник СумДУ. Серія Філологічні науки. — Суми: СумДУ, 2001. — Вип. 26. — С. 133–139; 11. Блуканина сучасного перекладу: від глухого кута семіотики до глухого кута когнітивної лінгвістики // Нова філологія. — 2003. — № 3. — С. 105–349; 12. Одісея адекватності, або Про шляхи до забуленої арфи затонулої поетичної Атлантиди // Нова філологія. — Запоріжжя: ЗДУ, 2003. — № 1. — С. 173–211; 13. Теорія та практика перекладу: німецька мова // Нова філологія. — Запоріжжя: ЗДУ, 2003. — № 2. — С. 222–245; 14. Типи перекладу і адекватність // Вісник СумДУ. Серія Філологічні науки. — Суми: СумДУ, 2003. — № 4 (50). — С. 176–183; 15. Naumenko A. M. Das konzeptuelle Übersetzen am Beispiel von Goethes “Faust“ // Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses. — Wien: Lang, 2003. — Bd. 11. — S. 29–33; 16. Нове в теорії, практиці та дидактиці перекладу // Інформаційний бюлетень Української спілки германістів вищої школи. — К., 2006. — № 3. — С. 20–24; 17. Комплексний підхід до перекладу // Новітня філологія. — 2007. — № 5. — С. 199–206; 18. Перевод лингвистический и перевод концептуальный // Новітня філологія. — 2008. — 9. — С. 282–295; 19. Перевод как наука и как дидактика // Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної. — Полтава, 2008. — Частина 2. — С. 85–95; 20. Перевод как дидактика и как наука, или Перевод лингвистический и концептуальный // Наукові записки: Філологічні науки. — Кіровоград: КДПУ, 2009. — Випуск 81 (4). — С. 102–109; 21. Переклад лінгвістичний і переклад концептуальний, або Переклад як дидактика і переклад як наука // Новітня філологія. — 2009. — 12 (32). — С. 260–279; 22. Переклад лінгвістичний і переклад концептуальний // Ольвійський форум—2009: тези. — Миколаїв: ЧДУ, 2009. — Т. 4. — С. 41; 23. Філософсько-культурологічні засади сучасного перекладу // Філологічні трактати. — Суми; Харків, 2009. — № 2, т. 1. — С. 118–127; 24. Складові індивідуального стилю перекладача // Новітня філологія. — 13 (33). — С. 141–152; 25. Складові індивідуального стилю перекладача як чинник, руйнуючий оригінал // Наукові записки. Філологічні науки. — Кіровоград: КДПУ, 2010. — Випуск 89 (1). — С. 25–31; Переклад лінгвістичний і переклад концептуальний // Новітня філологія. — 2009. — 12 (32). —

- С. 260–279; 26. Індивідуальний стиль перекладача і руйнування оригіналу // Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної. — Полтава, 2010. — С. 355–360; 27. Перекладач як чинник, руйнуючий оригінал // Міжкультурна германістика в українському контексті. — Миколаїв: МДУ, 2010. — С. 7–9; 28. Складові індивідуального стилю перекладача // Мова і дискурс. — Суми: СУМДУ, 2010. — С. 118–126; 29. Сучасний переклад як дволикий Янус // Наукові записки. Філологічні науки. — Кіровоград: КДПУ, 2011. — Випуск 95 (1). — С. 341–349; 30. До питання тріади “оригінал — перекладач — результат” // Міжкультурна германістика в українському контексті. — Миколаїв: МНУ, 2011. — С. 12–15; 31. Сучасний переклад як стародавній дволикий Янус // Обрії наукового пошуку. — К.; Дрогобич: Карпенко В. М., 2011. — С. 174–188; 32. Новий підхід до перекладу як до концептуального // Новітня філологія. — 2012. — 41. — С. 184–192; 33. Переклад як концептуальність // Ольвія-2012: тези. — Миколаїв: ЧДУ, 2012. — С. 42–45; 34. Концептуальний переклад. — Миколаїв: ЧДУ, 2013. — 417 с.; 35. Науменко Зібрання А. М. творів. Т. 4: Перекладознавство. — Миколаїв: ЧДУ, 2014. — 471 с.
5. Науменко А. М. Псевдонаучная функция языка современных филологов // XI Международная конференция по функциональной лингвистике. — Ялта: Доля, 2004. — С. 254–255.
 6. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту: Основи лінгвопоетики. — Вінниця: Нова книга, 2005. — С. 15–16.
 7. Рецкер Я. И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык // Вопросы теории и методики учебного перевода. — М.: МГПИИЯ им. М. Тореза, 1950. — С. 156–184.
 8. Фёдоров А. В. Введение в теорию перевода. — М., 1953; Фёдоров Введение А. В. в теорию перевода. — М.: ВШ, 1958; Федоров Основы А. В. общей теории перевода. — М.: ВШ, 1968. — 303 с.
 9. Jacobson R. On Linguistic Aspects of Translation // Translation / ed. by Brower R. A. — N. Y., 1966. — P. 232–239; Якобсон Р. Общелингвистические аспекты перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. — М.: МО, 1978. — С. 16–24; Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии // Jakobson, Roman. Selected Writing. III. — New York: Montou, 1981.
 10. Каде О. Проблеми переклада в світ теорії комунікації // Там само. — С. 69–90.
 11. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технічні способи переклада // Там само. — С. 157–167.
 12. Хеллдей М. А. И. Сопоставление языков // Там само. — С. 42–54.
 13. Кэтфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода // Там само. — С. 91–114.
 14. Найда Ю. А. К науке переводить // Там само. — С. 114–136.
 15. Егер Г. Коммуникативная и функциональная эквивалентность // Там само. — С. 137–156.
 16. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода // Там само. — С. 184–202.
 17. Райс К. Классификация текстов и методы перевода // Там само. — С. 202–211.
 18. Цвиллинг М. Я. Эвристический аспект перевода и развитие переводческих навыков // Тетради переводчика. — М., 1977. — С. 17.
 19. Goethe J. W. von. Werke. Bd. XXI. — Berlin, 1977. — S. 725.
 20. Wilamowitz-Moellendorff U. von. Was ist das Übersetzen? — Berlin, 1891.
 21. Цитується за: Краткая литературная энциклопедия. — М.: СЭ, 1968. — С. 658.
 22. Wartensleben G. von. Beiträge zur Psychologie des Übersetzens. — Berlin, 1910.

23. Humboldt W. von. Brief an August Wilhelm von Schlegel vom 23.7.1796: "Alles Übersetzen scheint nur schlechterdings ein Versuch zur Auflösung einer unmöglichen Aufgabe". Zitiert nach: Werner Koller. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. — Heidelberg: Quelle und Meyer, 1992. — S. 159.
24. За Е. Сепіром (1884—1939) та Б. Уорфом (1897—1941), мова та втілене у ній світобачення є різними у різних народів, що призводить до різності мислення та етики.
25. Будагов Р. А. Борьба идей и направлений в языкознании нашего времени. — М.: Наука, 1978. — С. 235: "перевод (в том числе и отличный) не равен оригиналу"; с. 237: "русский текст, например, "Войны и мира" все же во многом отличается даже от превосходных переводов этого романа на английский или японский языки".
26. Kimura N. Probleme der japanischen "Faust"-Übersetzung // Zur Rezeption von Goethes "Faust" in Ostasien / hrsg. von A. Hsia. — Bern: Lang, 1993. — S. 43.
27. Говердовский В. И. Вопросы передачи коннотативной информации при межъязыковой трансформации лексики // Актуальні проблеми вивчення мови та мовленнєвої міжособової та міжкультурної комунікації. — Харків: Константа, 1996. — С. 43—44: "В последнее время возникает проблема адекватной коннотативной передачи при переводе в связи со сложностью, а также и невозможностью передачи коннотации с одного языка на другой, поскольку большая часть лексики даже близкородственных языков есть тождественной денотативно, но не всегда совпадает по коннотации".
28. Мірошниченко В. В. Філософія відображення авторської концепції художнього твору в перекладі // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі. — Суми: СДУ, 1999. — С. 110: "В авторській концепції художнього твору закодовано, окрім суто інформативного, ще й художній зміст, що відбиває унікальну авторську психологію"; "Транслят може бути тепер визначено уже як власний твір перекладача".
29. Левицкий А. Э. Особенности перевода функционально переориентированных единиц современного английского языка // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі. — Суми: СДУ, 1999. — С. 83: "Несколько остранившая позиция Великобритании и британцев по отношению к Европе и европейским делам, их желание так или иначе полнее сохранить свою самобытность (...) тесно связано со стремлением максимально закодировать язык, сделать его практически непроницаемым для иностранного менталитета".
30. Андрієнко В. П. Трагедія Фауста-вченого в оригіналі та перекладі // Нова філологія. — 2000. — № 1. — С. 304—305.
31. Вороновська І. Індивідуальність автора першотвору і переклад // Сервантес і проблеми розвитку європейської прози. — Львів: ЛНУ, 2000. — С. 143: "Втрати при перекладі неминучі".
32. Politik der Transformation: Paul Celan — Übersetzer und übersezt / Hrsg. Alfred Bodenheimer u.a. — Tübingen: Niemeyer, 1999. — 186 S.
33. Krake A. How art produces art. — London: Lang, 2000. — 417 p.
34. Fabricius-Hansen C., Rstbř J. Übertragung, Annäherung, Angleichung. — FaM: Lang, 2000. — 149 S.
35. Тимофеев Л. И. Очерки теории и истории русского стиха. — М., 1958. — С. 313: "Слово в стихе является самостоятельной единицей повествования, тогда как в прозе такой единицей является фраза". Як бачимо, він протиставляє тут слово як

- одиночку вірша і фразу як одиночку прози, але при всій спірності такого протиставлення це для теорії перекладу суттєвої ролі не відіграє.
36. Жирмунский В. М. Задачи поэтики // Жирмунский Теория В. М. литературы. Поэтика. Стилистика. — Л., 1977. — С. 28: “Поскольку материалом поэзии есть слово, то в основу систематического построения поэтики должна быть положена классификация языка, которую нам дает лингвистика”.
 37. Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии // Jakobson Roman. Selected Writing. III. — New York: Montou, 1981. — P. 631: “...как стихи, думалось бы, тесно приближающиеся к тексту русского подлинника, к его образам и звуковому ладу, зачастую производят впечатление глубокого разрыва с оригиналом в силу неумения или же невозможности воспроизвести грамматический строй переводимого стихотворения”.
 38. Колмогоров А. Н. Три подхода к определению понятия количество информации // Проблемы передачи информации. — М., 1965. — Т. 1.
 39. Рихло П. “Фуга смерті” Пауля Целана в слов’янських перекладах // Вікно в світ. — К.: НАНУ, 1998. — № 2. — С. 122–127.
 40. Левик В. В. Лев Гинзбург: Опыт литературного портрета // Мастерство перевода. — М., 1970. — С. 81.
 41. Goethe J. W. von. Werke. Bd. XXI. — Berlin, 1977. — S. 725.
 42. Асеев Н. Новая жизнь “Фауста” // Мастерство перевода. — М., 1965. — С. 397.
 43. Цит. за: Девекин В. Не сгоревшие на костре. — М., 1979. — С. 310.
 44. Mann Th. Freies Deutschland. — Mexiko, 1942. — № 11.
 45. Пастернак Б. Заметки к переводам шекспировских трагедий // Лит. Москва. — М., 1956. — С.794: “Дословная точность и соответствие формы не обеспечивает переводу истинной близости; как сходство изображения и изображаемого, так и сходство перевода с подлинником достигается живостью и естественностью языка. Наравне с оригинальными писателями, переводчик должен избегать словаря, не свойственного ему в обиходе, и литературного притворства, заключающегося в стилизации. Подобно оригиналу, переводчик должен производить впечатление жизни, а не словесности”.
 46. Прокопович С. С. Адекватный перевод или интерпретация текста? // Тетради переводчика. — 1980. — № 17. — С.40: “Перевод должен быть адекватным, т. е. восприниматься как оригинальное произведение на “своем” языке, и одновременно быть произведением чужим. Подобные требования столь трудно соединить вместе, что потери здесь будут неизбежны”.
 47. Wandruschka M. Interlinguistik. — München, 1976; Wandruschka M. Österreichische Literatur in Übersetzungen. — Wien, 1983.
 48. Комиссаров В. Н. Перевод и интерпретация // Тетради переводчика. — 1982. — № 19; Комиссаров В. Н. Слово о переводе. — М., 1973; Комиссаров В. Н. О разделах переводоведения // Тетради переводчика. — 1974. — № 11. — С. 3–10; Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. — М., 1980; Комиссаров В. Н. Теория перевода. — М., 1990; Швейцер А. Д. Возможна ли общая теория перевода // Тетради переводчика. — 1970. — № 7; Швейцер А. Д. К проблеме лингвистического изучения процесса перевода // Иностр. яз. в шк. — 1970. — № 4; Швейцер А. Д. Семантико-стилистические и прагматические аспекты перевода // Там же. — 1971. — № 3; Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика. — М., 1973.

49. Див., напр.: Яценко А. Л. “Фауст” Гете в интерпретации русской критики и переводах. — Горький, 1964. — 21с.; Копелев Л. “Фауст” по-украински // Мастерство перевода. — М., 1965. — С. 149–167; Стадников Г. Умиротворенный Гейне // Мастерство перевода. — М., 1981. — С. 400–412; Львов В. Заметки крохобора // Дружба народов. — 1982. — № 6; 1984. — № 4.
50. Див. пос. 4, зокрема: Похоронна й заздравна для перекладу // Вісник Сумського державного університету: Серія “Філологічні науки”. — Суми: СумДУ, 2001, — № 5 (26). — С. 133–139.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2016 р.